

Koululaiset kotiseudun representoijina toisen maailmasodan jälkeen Suomen Länsi-Lapissa ja Ruotsin Tornionlaaksossa

Päivi Granö & Anniina Koivurova

Artikkeli tarkastelee Suomen Länsi-Lapissa ja Ruotsin Tornionlaaksossa asuneiden koululaisten tuottamia käsityksiä kodistaan ja kotiseudusta 1940-luvun lopussa ja 1950-luvun alussa. Aineisto koostuu kahden piirustuskilpailun tuotoksista. Tulokset osoittavat, miten koululaiset osallistuivat kotiseutukasvatuksen hengessä kansallisen yhtenäisyyden rakentamiseen sodanjälkeisessä tilanteessa. Samalla valtioiden välinen raja korostui.

Sodan jakama pohjoinen lapsen kokemana

Suomen Länsi-Lappi ja Pohjois-Ruotsin Tornionlaakso muodostivat pitkään melko yhtenäisen kulttuurisen alueen vuonna 1809 tapahtuneesta rajanvedosta huolimatta. Kansallisvaltioiden yhtenäistämisen ja modernisointipolitiikka johti kuitenkin vähitellen rajanaapureiden taloudelliseen ja kielelliseen eriytymiseen (Elenius 2006, 290; 2009, 13–35.) Toinen maailmansota ja erityisesti jatkosodan loppunäytös, Lapin sota 1944–45, aiheuttivat lähellä toisiaan, mutta eri valtioissa asuneille lapsille hyvin erilaisen kokemuksen kotiseudusta. Samalla rajan läsnäolo vahvistui sekä materiaalisesti että mentaalisesti. Ruotsalaislasten kokemus painottui arjen jatkuvuuteen ja sodanjälkeiseen kehitykseen, suomalaislapset olivat kokeneet isien poissaolon, raskaan evakkoajan ja paluun materiaalisesti tuhottuun Lappiin. Sodan jälkeen molempien maiden pohjoisimman läänin koululaisille asetettiin tehtäväksi osallistua muuttuneen tilanteen ja tulevaisuuden aktiivisiksi rakentajiksi.

Artikkelimme aineiston muodostavat kaksi sodan jälkeen syntyneitä koululaisille järjestetyn kilpailun tuottamaa paikallista kokemusmaailmaa kuvaavaa piirustus- ja tekstiaineistoa. Ajallisesti aikaisempi kuva-aineisto tuotettiin Suomen Lapissa vuosina 1947, toinen aineisto syntyi Ruotsin Norrbottenissa vuosina 1951–1953. Piirustukset kuvaavat lasten kokemuksia omasta elämästään ja lähipiiristään. Aineistojen lähtökohdat ja motiivoinnit ovat erilaiset, vaikka taustalta löytyy yhteneviä ajatuksia pedagogiikasta. Kumpikin kilpailu sisälsi omat ideologiset lähtökohtansa. Kilpailujen kautta lapsille pyrittiin välittämään kansallisia arvoja ja suuntaamaan heidän katseensa tiettyihin yhteiskunnan ja ympäristön osa-alueisiin. Suomalainen aineisto tuotettiin *Kansanapu*-nimisen varainkeruuelimen maalaus- ja piirustuskilpailussa, johon kutsuttiin mukaan kaikki kansa- ja oppikoulut. Kilpailun suojelijana toimi tasavallan presidentti. Ruotsalainen aineisto tuotettiin koululaitoksen piirissä ja opettajien ohjaamana paikallisen kotiseutuopetuksen hengessä ja ohjeistettujen teemojen pohjalta.

Kumpikin kilpailuaineisto sisältää kuvia perheestä, muista lähipiirin ihmisistä, kodista rakennuksineen, pihapiiristä ja laajemmasta maisemasta. Artikkelissa tarkastelemme, mitä kotiseutuun, kotiseutukasvatukseen ja laajemminkin kulttuuriin liittyviä elementtejä piirustukset sisältävät, miten lapset kuvaavat ympäristöään ja miten piirustuksilla tuotetaan kodin ja kotiseudun maiseman representaatiota aikana, jolloin Lapin evakuoinnista sekä neuvostoliittolais- ja saksalaisuhasta oli kulunut vasta muutama vuosi. Suomi joutui edelleen tasapainoilemaan suhteessa Neuvostoliittoon.

Kilpailujen tuloksena tuotettu aineisto antaa mahdollisuuden myös vertailla kansallisia ja paikallisia kasvatustavoitteita, tilanteessa jossa Eurooppa oli jakautumassa kahteen blokkiin. Lapset mobilisoitiin Suomessa tuottamaan jälleenrakennuksen kuvausta. Ruotsalaisen aineiston yhteydet kansallisesti yhtenäisen ruotsalaisuuden kasvattamiseen ovat ilmeiset. Aineistot luovat myös suhdetta sotaan edeltävään aikaan, josta ammennetaan niin pedagogisia työtapoja kuin kansallisia symbolejakin. Lasten tuottama kuva- ja tekstiaineisto toimii siten esimerkkinä historian hyödyntämisestä tulevaisuutta rakennettaessa.

Tulkinnoissa sovelletaan visuaalisen kulttuurin ja humanistisen maantieteen paikkatutkimuksen näkökulmia. Lasten kuvat syntyvät suhteessa yhteisöön, tietyssä kuvakulttuurissa ja paikassa, samoin kaikkiin kuvastoihin liittyy sosiokulttuurinen näkökulma. Tilannesidonnaisuus näkyy lasten kuvien sisällöissä sekä niiden rakenteessa. Kuvien sisällönanalyysissä kiinnitetään huomio koko aineistosta nouseviin teemoihin, joiden pohjalta kuvat luokitellaan. Kuvastot viittaavat myös toisiinsa intertekstuaalisesti (Koivurova 2010). Paikka on fyysisen sijainnin lisäksi mentaalinen rakennelma, jossa ihminen on merkityksellisessä suhteessa maailmaan. Lasten tekstien ja kuvien kokonaisuus sekä kotiseutuaiheisten tehtävien asettaminen lapsille suoritettaviksi kertovat, miten paikka syntyy prosessina ja miten sitä tuotetaan tietoisesti. (Aronsson 1997; Bal 2001, 48, 68; de Certeau 1984; Freedman 1997, 100–101; Häyrynen 2005, 25–27; Rose 2007, 1–27, 65; Tuan 1977.)

Kilpailut kotiseutukasvatuksen ja jälleenrakennuksen välineinä

Suomalaisaineiston syntyajankohtana vuonna 1947 Pohjois-Suomi oli toipumassa Lapin sodasta. Vetäytyessään Lapista syksyllä 1944 saksalaiset sotilaat tuhosivat asutuskeskuksia, siltoja ja teitä. Teiden varsille jäi runsaasti miinoja. Yli puolet Lapin läänin siviiliväestöstä oli evakuoitu Ruotsiin. (Ursin 1980, 25–31.)

Pelon täyttämässä ilmapiirissä ja usein kiireellä tehdyssä lähdössä taakse jäivät koti, koko omaisuus, kotimaa ja monella lapsella asepalveluksessa oleva isä. Rasittavat matkat paikasta toiseen, Ruotsiin evakuoitujen suomalaisten karanteeniaika, ahtaat ja heikkotasoiset parakkiolot, yksityisyyden puute, sairaudet, vieras kieli ja kulttuuri vaativat ihmisiltä suurta sopeutumiskykyä. Perheenjäsenet joutuivat toisistaan erilleen monin tavoin. Evakomatkat olivat rankimpia juuri lapsille, mikä ilmeni lohduttoman suurena lapsikuolleisuutena. Västerbottenin pohjoisosaan evakuoitujen rovaniemeläisten keskuudessa oli tammikuuhun 1945 mennessä kuollut 99 pakolaista, joista 57 oli alle kolmivuotiaita. Lapissa pikkulasten kuolleisuus oli koko maahan verrattuna kaksinkertainen. Imeväisikäisiä kuoli evakovuosina 1944–1945 kaksi kertaa enemmän verrattuna vuoteen 1943. Kittilä menetti asukkaitaan eniten; evakomatalla kuoli 137, joista yli puolet oli pieniä lapsia. (Erkkilä 2004, 170, 399–404; Junila 2005, 134–135, liite 5; Ursin 1980, 31, 150, 171; Rautio, Korsteniemi & Vuopio 2004, 131–132, 163–167.)

Suurin osa lappilaisista pääsi palaamaan kotiseudulle syksyyn 1945 mennessä. Vanhojen yhteisöjen järjestys oli murtunut. Moni oli menettänyt omaisia. Kaikki, myös lapset, osallistuivat poltettujen kylien jälleenrakentamiseen, mikä loi yhteisöihin turvallisuuden-

tunnetta ja uskoa tulevaisuuteen. (Ks. Lähteenmäki 1999, 212.) Yksi keskeinen toimija yhteiskunnan materiaalisessa ja mentaalisisä selviämisisä oli vuonna 1939 valtakunnallisen huoltotoiminnan keskusjärjestöksi perustettu *Suomen Huolto r.y.*:n toiminta. Se kokosi yhteen tärkeimmät vapaaehtoiset huoltojärjestöt, jotka työskentelivät erityisesti hädänalaiseen asemaan joutuneen väestön hyväksi ja sodan aiheuttamien vaurioiden korjaamiseksi. Keskitetyn vapaan huoltotyön tunnussanat olivat ”Kansalta kansan hyväksi”. Merkittävän osan Suomen Huollon työstä muodostivat kahdeksan vuoden aikana järjestetyt ns. Kansanavun keskitetyt varojen keräykset, jonka vuoden 1947 suurkeräykseen valtakunnallinen piirustuskilpailukin liittyi. (Kansalta kansan hyväksi 1952, 2–8; Waris 1952, 82.) Esimerkiksi Rovaniemen yhteislyseon vuosikertomuksessa kerrotaan, että ”[k]aikki luokat [ovat] ottaneet osaa kevätlukukaudella toimeenpantuun Kansanavun piirustuskilpailuun”. (Rovaniemen Yhteislyseo Lukuvuonna 1946–1947, 22.)

Kansanavun piirustuskilpailun (1.2.–31.3.1947) viesti yhteistä hyvää ajavista kansalaisista läpäisi koko Suomen koululaitoksen. Kilpailun tunnuksena oli ”Kello kutsuu sinuakin auttamaan!” Opetusministeri Eino Kilven allekirjoittamassa kilpailukutsussa vedottiin opettajiin, että he tietävät, miten tärkeätä oli juurruttaa nousevan polven mieliin humaninen, keskinäiseen auttamiseen ja lähimmäisenrakkauteen kannustava henki. Piirustuskilpailua varten kouluille jaettiin vihkonen, jonka sisältämät oppituntiohjelmat katsottiin hyväksi apuvälineiksi opettajien suorittamassa vaikeassa ja vastuunalaisessa kasvatustyössä. Maa-laus- ja piirustustaidon kehittämisen lisäksi kilpailun katsottiin täydentävän Kansanavun huolto-oppitunteja kouluissa ja siten osaltaan myös kasvattavan koulunuorisoa sosiaaliseen ajatteluun. (JyMAa.)

Kilpailun osallistumista edelsi Kansanavun toiminnasta kertova oppitunti, jonka sisältö oli määritelty tarkasti erikseen kansakoulun ala-astetta sekä kansakoulun yläastetta ja oppikouluja varten. Itse piirustuskilpailu toteutettiin korkeintaan neljällä piirustustunnilla. Tehtäviä ehdotettiin sitomaan opetussuunnitelmien oppisisältöihin, kuten piirustuksenopetuksen muoto- ja perspektiivioppiin. Koska jatkoluokilla ei ollut piirustusta erillisenä oppiaineena, osallistuminen kilpailuun ehdotettiin toteutettavaksi kansalaistietotunneilla. (JyMAa.)

Kansa- ja oppikoulujen vuosiluokat oli jaettu kilpailusarjoihin, joiden tehtäviä väritti kristillis-isänmaallinen perusvire. Aiheet oli määritelty valmiiksi. Opettajat saivat kuitenkin käyttää omaa harkintaansa ja tarvittaessa muuttaa tehtävänantoja kunkin paikkakunnan *erikoisia olosuhteita vastaaviksi konkreettisiksi nimikkeiksi*. Alakansakouluille oli neljä sarjaa. Niihin oli annettu selkeät otsikot, jotka olivat nuoremmista oppilaista vanhempiin: *Autamme naapurin mummoa siivouksessa, Lappalaisessa kotakylässä, Karjaisen siirtolaisen uusi talo ja Sairas sotaorpo*. Lappiin ja menetettyyn Karjalaan viittaaminen otsikoinneissa osoittaa, minne suomalaisten katseet haluttiin erityisesti paikantaa. Oppikouluille oli kolme sarjaa. Ensimmäisessä sarjassa kuva sai kertoa jostain kansallisesta teoksesta (esim. Kalevala), henkilöstä (Runeberg, Topelius), työstä, opiskelusta, urheilusta tai sosiaalisesta huoltotoiminnasta. Toisessa ja kolmannessa sarjassa osallistuja sai tehdä vapaavalintaisen mielikuvamaalauksen tai -piirustuksen. Kolmannessa sarjassa oli myös vaihtoehtoisesti mahdollisuus tehdä Kansanapua mainostavan julisteen luonnos, jossa tuli olla lyhyt iskulause sekä Kansanavun toimintaa symbolisoiva kuva. (JyMAa.)

Kouluittain ja lääneittäin karsiutuneet työt lähetettiin Kansanavun päätoimistolle Helsinkiin. Arvovaltainen lautakunta, johon kuului muun muassa pitkäaikaisena piirustuksenopettajayhdistyksen puheenjohtajana vuoteen 1946 toiminut Anna-Liisa Saalas, valitsi lääneittäin kustakin sarjasta lähtökohtaisesti kolme parasta ja kunniamainittavat työt. Lapin

läänistä palkittiin noin 20 koululaista. (*Lasten piirustusnäyttely 1947.*) Sittemmin lähes 500 kilpailutyötä arkistoititiin lajittelemattomina Jyväskylän maakunta-arkistoon (JyMAb). Tässä artikkelissa tarkastellaan Länsi-Lapin alueen oppilaiden kuvia.

Kilpailu huipentui Strindbergin taidesalongissa syksyllä 1947 pidettyyn näyttelyyn, jonka avajaisia kunnioittivat läsnäolollaan rouva Alli Paasikivi sekä Amerikan ja Suomen kveekarien edustajat. (JyMAa; *Lasten piirustusnäyttely 1947.*) Suomen Huollolla oli tiivis yhteistyökumppanuus Amerikan Kveekareiden Avustusjärjestöön AFSC (*American Friends Service Committee*). Lapin jälleenrakennustyötä vuonna 1946 avustaneen kanadalaisen kveekari Naomi Jackson Grovesin (k. 2001) kokoelma Lapin maakuntamuseossa sisältää lappilaisten koululaisten maalauksia ja piirroksia, joista osa on tehty Kansanavun piirustuskilpailua varten. (LMM, NJG 611:1–141; ks. Saari & Salomaa-Hillman 1976, 34–36, 59.) Ollessaan Lapissa Naomi Jackson Groves luonnosteli ja maalasi paikallista rakennuskantaa yksin ja lasten kanssa. Näin hän osallisti lapset ja nuoret kulttuurisen identiteetin rakentamistyöhön. (Jackson Groves 1989, 10–11.) Töiden lähettäminen hänelle Kanadaan toteutti Kansanavun tavoitetta vedota ulkomaalaisiin auttajiin (ks. myös Jackson Groves 1989, 83, 86). Lapsenomaisella välittömyydellään piirustusten uskottiin pystyvän puhumaan sodasta raskaimmin kärsimään joutuneen kansanosan puolesta ja vetoamaan sodan koettelemuksilta välttyneiden kansojen myötätuntoon ja apuun. Suomen Huolto tiedotti Kansanavun piirustuskilpailuista ulkomaisten kontaktiensa lisäksi laajasti Suomessa. Vaikeimmilla viestintäkanavina olivat Yleisradio ja valtalehdet. (JyMAa.)

Muutamia vuosia Kansanavun piirustuskilpailun jälkeen, vuonna 1951, julkaistiin Ruotsin Bodenissa ilmestyvässä *Norrländska Socialdemokraten* -lehdessä ilmoitus kotiseutuaiheisesta kilpailusta alueen kouluille. Kilpailun nimeksi annettiin *Bygdespegeln* ja se koostui seitsemästä erilaisista kotiseudun arkeen, maisemaan ja historiaan liittyvistä teemoista eli etapeista. Kilpailuetappien aiheita olivat esimerkiksi *Inom byns hank och stör; Hemma hos far och mor* ja *Hur vi får vårt dagliga bröd*. Kilpailut toteutettiin vuosina 1951–1953. Järjestäjänä toimivat *Samfundet för hembygsvård* ja edellä mainittu alueen valtalehti, kilpailun taustajoukoissa olivat mukana myös kristilliset herätysliikkeet, työväenliike ja raittiusliike. Kilpailuilmoituksessa kannustetaan koululaisia tutustumaan opettajiensa johdolla ja vanhempiiaan aktivoiden oman kotiseutunsa henkiseen ja materiaaliseen perintöön. Opettajille esitetään myös työmuoto, moderni ryhmätyö. Järjestäjät perustelevat kilpailun tärkeyden kotiseudun kulttuuriarvoilla, joita etelään ja kaupunkiin suuntautuva muuttoliike uhkasi. (NBM, F1:35.)

Ruotsalaisen kilpailun tuottamaa, yli kolmestakymmenestä kansiossa koostuvaa aineistoa säilytetään Norrbottenin museossa (*Norrbottens minne*). Jokaisessa kansiossa on neljästä kahdeksaan koululaisryhmän laatimaa vihkoa. Yksittäisen oppilaan tehtävänä oli kirjoittaa muutaman sivun pituinen teksti annetusta otsikosta, kirjoitukseen liittyy yleensä myös selittävä kuvitus. Joissakin kouluissa kansatieteellinen ote oli tarkka, vihoissa on sisällysluettelot ja lähdetiedot, esimerkiksi asiakirjat ja tiedot haastateltavista ilmoitetaan huolellisesti. Toisinaan kuvat ovat koko sivun kokoisia ja ne toimivat ilman tekstiä. Sekä tekstit että kuvat noudattavat tietynlaisia, koulutehtäville tyypillisiä esittämisen konventioita. Lapset ovat tuottaneet vihkonsa opettajan valvovan silmän alla kilpailutilanteessa, mutta kuvista ja teksteistä löytyy kuitenkin variaatioita ja lapsen kädenjälkeä.

Mukana kilpailussa oli kolmekymmentäkaksi koulua. Koulujen aktiivisuuden erot ovat myös alueellisia. Innokkaimpia osallistujia olivat Tornionlaakson pienet koulut. Vihkoja on selvästi vähemmän Norrbottenin keski- ja eteläosista, kaupungeista on mukana vain yksi koulu Bodenista. Käsiteltävät aineistoesimerkit edustavat kolmea hieman erityyppistä maisemallista ja taloudellista aluetta. Aineiston tuottivat lähinnä viides-, kuudes- ja seitsemäs-

luokkalaiset oppilaat. Seskarön koululaiset asuivat ruotsalaistuneessa satama- ja teollisuusyhteisössä Perämeren saarella. Haaparannan kaupungin pohjoispuolinen aineisto kertoo melko yhtenäistä tarinaa jokivarren varsin suomenkielisestä sekä lestadiolaissävytteisestä maatalousyhteiskunnasta Vojakkalasta Pajalan pohjoisosiin. Koulut osallistuivat erityisen aktiivisesti etappeihin, joissa käsiteltiin kotiseudun arkista elämää, kotia ja koulua sekä elinkeinoja ja niiden kehitystä. Tarkasteluun valittu aineisto vastaa hieman alle kolmatta osaa aineistokokonaisuudesta. Tutkimuksessa esiteltävä kuva-aineisto edustaa tyypillisiä ja usein toistuvia aiheita.

Norrbottenissa järjestetyn kilpailun ajoitus on erikoinen, jos sitä tarkastelee laajemmin ruotsalaisen kotiseutuaatteen ja kotiseutukasvatuksen näkökulmasta. Kotiseutuaatteen kulkuausi oli ollut kymmeniä vuosia aikaisemmin. Ruotsalaisen kotiseutuaatteen sekä -opetuksen taustalta löytyvät 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kiinteät yhteydet saksalaiseen *Heimat*-ideologiaan (Ljung-Svensson 2011, 137). Myöhemmin Länsi-Saksassa koti-seutuun liittynyt poliittis-ideologinen taakka aiheutti sen, että toisen maailmasodan jälkeen kouluissa kotiseutuopetuksen sijaan alettiin opettaa ympäristökasvatusta (Tuomi-Nikula 2009). Saksalaisen kotiseutuaatteen patrioottinen sävy oli heijastunut myös suomalaiseen pedagogiseen ajatteluun, mutta toisen maailmasodan jälkeen nationalistinen tunteisiin vetoava käsitteistö pääosin hylättiin. Suomessa kotiseutuoppi vaihtui ympäristöopiksi vuoden 1952 opetussuunnitelmassa. (Hilli-Tammilehto & Tani 1999, 70.) Edellä mainituista poiketen Ruotsissa julkaistiin vielä 1950 toinen painos kotiseutuopin (*hembygds-kunskap*) opettajanoppaasta (Sjöholm & Goës 1950a, 1950b). Muotona, kylien tai koulujenvälisenä kilpailuna *Bygdespeglen* viittasi huomattavasti varhaisempaan kotiseututoimintaan.

Sodanjälkeiseen tilanteeseen liittyi kansallisia kysymyksiä, joiden käsittelyyn kotiseutuaatteen hyödyntäminen sopi. Raja-alue ja pohjoinen periferia nousivat kiinnostuksen kohteeksi, erityisesti koska suurvaltapoliittinen tilanne oli muuttunut ratkaisevasti 1940-luvun lopulla. Norja liittyi Natoon ja Suomi solmi yhteistyö- ja avunantosopimuksen Neuvostoliiton kanssa. Suomi tai Venäjä sekä niihin kulloinkin liitetyt uhat olivat huolestuttaneet ruotsalaisia viranomaisia vuoden 1809 rajanvedosta alkaen. Suomalaisuusaate 1800-luvulla, kommunismi, heimoaate ja Ahvenanmaa-kysymys 1900-luvulla nähtiin vaaroina, jotka saattaisivat vaikuttaa erityisesti suomenkielisen rajaseudun väestön lojaalisuuteen (Elenius 2009, 13–35). Kielikysymys oli vielä 1950-luvulla ajankohtainen, suomen kielen käyttö esimerkiksi koulujen välitunnilla sallittiin vasta 1950-luvun lopussa. (Elenius 2009, 31; Enbuske 2009, 88; Sörlin 1988, 258.) Pieniä kuntia laajempiin kokonaisuuksiin yhdistävä vuoden 1952 kunnallisreformi saatettiin kokea alueellista kulttuuria uhkaavana tekijänä (Aronsson 2007, 8). Elinkeinorakenteen murros oli johtamassa sekä maanviljelyksen että siihen liittyvän tiedon katoamiseen. Myös kouluissa 1950-luku oli muutosten aikaa, jolloin alettiin toteuttaa kokeiluluontoisesti yhdeksänvuotista peruskoulua. Ajankohta oli kansallisen identiteetin muodostumisen kannalta tärkeä. (Anelid 1994, 72–79; Pekkari 1983, 13–14; Sörlin 1988, 258.)

Anna Eskilsson pitää kotiseutuliiikettä protestiliiikkeenä. Se oli vastaus uhkiin, joita koettiin teollistumisen, maastamuuton ja kaupungistumisen edessä. Terve, elävä maaseutu oli se ideaali, joka haluttiin pitää elossa ja ruotsalaisuuden perustana. (Eskilsson 2007, 28.) Pohjolassa talonpoikaistradition ja valtion vahva suhde on ollut poikkeuksellinen. Monet yhdistykset ja siviiliorganisaatiot tekivät yhteistyötä 1900-luvulla valtion kanssa yhdistäen ja opettaen kansaa demokratian tavoille. (Gustafsson 2011.) Kotiseutuaiheinen kilpailu laajoine taustaorganisaatioineen sopi ideologiseen kokonaiskuvaan.

Kotiseutuoppi ja piirustuksen opetus pedagogisina lähtökohtina

Kotiseutuliike ja koulutus löysivät toisensa, kun kotiseutuoppi otettiin koulujen tehtäväksi Ruotsissa vuodesta 1919 alkaen ja Suomessa jo hieman aikaisemmin. Taustalla on kuitenkin paljon vanhempi pedagoginen idea. Oppimisen eteneminen lähipiiristä kohti vieraampaa sekä oppilaan oman havainnon ja kokemuksen korostaminen sisältyvät Comeniuksen, Pestalozzin ja myöhemmin Deweyn pedagogiseen ajatteluun. Havainto-oppia, saksalais-tyyppistä *Heimatkunde*a noudattava ja lapsen aktiivisuutta ja kokonaisuuksia painottava näkökulma omaksuttiin Ruotsin koululaitoksessa. Saksalaisen vaikutuksen mukaisesti pieni ja läheinen kotiseutu sai suuren merkityksen. (Björkroth 2007, 19–21; Jacobsson 1999, avsnitt 1; Hilli-Tammilehto & Tani 1999, 69–70; Nordblad 2009, 92.) Julia Nordbladın tutkimus osoittaa, miten havainto-opetuksen pedagogiikalla luotiin Tornionlaaksossa 1910–20-luvuilla nationalistisessä hengessä oikeanlaisia ruotsalaisia. Nordblad tiivistää, että kotiseutuoppi, havainto-opetus ja kansallinen identiteettirakennus löivät kättä ontologisessa mielessä. (Nordblad 2009, 79–104). *Bygdespegeln* toteutti 1950-luvun alussa täsmälleen samoilla pedagogisilla menetelmillä ja sisällöillä vastaavaa tehtävää.

Kotiseutuoppi oli täydellinen oppiaine käytettäväksi opetettaessa havaintojen tekoa, kieltä ja käsitteitä, sekä pohjimmiltaan yhteyttä kotiseutuun ja isänmaahan. Kotiseudusta tuli koko valtakunnan koululaitoksen tehtävä ja oppiaineena se sijoitettiin ensimmäisiin kouluvuosiin, johdattelemaan lapsi kodista yhteiskuntaan. Suomessa Mikael Soinisen (1860–1924) näkemyksen mukaisesti kotiseutuoppiin tuli ruotsalaista pedagogiikkaa vahvempi tietopainotteisuus ja se sai myös itsenäisemmän oppiaineen luonteen. (Björkroth 2007, 19–21; Hilli-Tammilehto & Tani 1999, 69–71; Walår 1952, 14–15.)

Piirustuksen opetuksella ja kotiseutuopilla oli vahva yhteys. Sekä Ruotsissa että Suomessa piirustus oli liittynyt käsityöhön ja varhaisen teollisen tuotannon tarpeisiin sekä toiminut myös yhdistävänä apuaineena kotiseutuopin tapaan. Ensimmäisinä kouluvuosina piirustus ja kotiseutuoppi olivatkin samaa oppiainetta. Esteettinen, taiteen merkitystä korostava liike oli myös yhteinen koko Pohjolassa. Erityisesti reformipedagogi Ellen Keyn (1849–1926) toiminnalla oli merkitys esteettisen painotuksen ja siihen liittyvän moraalin esiintuomisessa. Lapsen tuli oppia arvostamaan kauneutta niin kotona kuin luonnossakin. (Pettersson & Åsén 1989, 75–96.) Kotiseutuopin ja piirustuksen yhdisti myös sama pedagoginen suuntaus, havainto-opetus sekä Deweyn oppien mukainen aktiviteettipedagogiikka.

Sekä Suomessa että Ruotsissa piirustuksenopetuksesta ja osin myös koulujärjestelmän kehittämisestä oli aloitettu keskustelu jo ennen toista maailmansotaa. Taustalla oli paitsi yhteiskunnallinen muutos, myös psykologian tieteenalan vaikutukset näkemykseen lapsesta. Piirustuksen (myöh. kuvaamataito, *bild*) sitominen taiteen maailmaan, erityisesti ekspressiivisen taiteen sopiminen uuteen luovuusajatteluun, muutti myös oppiaineen tavoitteita. Suomessa keskustelu ”modernista” piirustuksenopetuksesta ja koulujärjestelmän muutossuunnitelmat katkesivat sota-aikaan. (Ks. Stylus 1933; Pohjakallio 2005, 60; ks. Blomstedt 1946, 34–35; Pettersson & Åsén 1989, 75–96.) Sota-aikana piirustuksenopetus liittyi isänmaallisiin tavoitteisiin. Sodan jälkeen oppiaineen kasvattava merkitys korostui. Veera Vallinheimo kirjoitti piirustuksenopettajayhdistyksen lehdessä, että tärkeintä on opettajan kyky kasvattaa uutta parempaa polvea, ”kovasti koetellun kansan ja isänmaan tulevaisuuden toivoa” (Vallinheimo 1945, 32–33). Ruotsissa piirustuksenopetuksen periaatteista keskusteltiin vilkkaasti 1940–1950-luvuilla. Kasvatus taiteen kautta asetettiin keskeiseksi tavoitteeksi. Opetuksessa tuli suosia vapaata ja yksilöllistä ilmaisua, joka tukee persoonan kehitystä. (Pettersson & Åsén 1989, 75–96.)

Vaikka Suomen arviointilautakunnassa oli moderneja tuulia kannattavia jäseniä, Kansanavun piirustuskilpailutyöt osoittavat vanhan koulutradition pitäneen kouluja tiukasti otteessaan. Ruotsissa kilpailujen tehtävät olivat tarkasti määriteltyjä, mutta joissakin kouluissa sallittiin lasten vapaampaa ilmaisua. Suurin osa kilpailujen piirustuksista on toteutettu koko kuva-alaa käyttäen, sommitteluun ja väreihin on kiinnitetty huomiota ja piirtäjät ja maalarit ovat pyrkineet mahdollisimman realistiseen ilmaisuun.

Pohjoinen koti, kotipiha ja perhe

Suomessa Lapin sodan seurauksena perinteinen kulttuurimaisema peräpohjalaisine, punamullattuine tai keltaiseksi maalattuine hirsitaloineen oli monin paikoin kadonnut. Tilalle kohosi tyypitaloja; omatoimisesti pystytettyjä rintamamiestaloja, jotka jatkoivat tuttua puurakentamisen perinnettä samalla kun syntyi uutta rakennustekniikkaa, uusia yhteisöjä ja asumistottumuksia (ks. Pihkala 1992, 6–7; Pihkala 2004, 16). Lasten kuvat *karjalaisen siirtolaisen uudesta talosta* osoittavat, miten olennaisesti heidän elämänsä linkittyi rakentamiseen. Joidenkin piirrosten vuorilaudoitukset ovat kuin mallinnos Lapin rakennuspiirin laatumasta rakennuseliytuksesta. (Soikkeli 2004, 23–26.) Vuonna 1942 Suomen arkkitehti-liitto SAFA:ssa perustetun Jälleenrakennustoimiston Standardisoimislaitoksen mukaan rakennusta ei tullut nähdä pelkkänä suojana eikä teknisenä tehtävänä vaan rakennuskielen sanaston tuli mahdollistaa inhimillisen tunteen ja elämän monimuotoisuuden ilmaiseminen. (Rakennustaide ja standardi 1942.) Alvar Aallon mukaan standardisoimistyö vaikutti jopa sellaisiin asioihin kuin henkilökohtaisen vapauden ja individualismin säilymiseen, kasvuun tai kuristumiseen, maan henkiseen konstruktion yhtä hyvin kuin aineelliseen elintäsoon. (Aalto 1943, 41.)

Lapin läänin II palkinnon aiheesta *Karjalaisen siirtolaisen uusi talo* saanut 11-vuotias Vuokko Liukko Perungan kansakoulusta Rovaniemeltä on maalannut pihapiirin, jonka keskellä on kantoja (kuva 1). Puut on kenties kuljetettu vesistöä myöten sahattavaksi kenttä-sirkkelillä sahataravaksi ja tuotu talon rakennusaineiksi. Umpisokkelin sijaan talo on rakennettu valettujen betonipalojen päälle, mikä kertoo materiaalipulasta. Pärekatto oli ajalle tyypillinen. Yksinkertaisen talon ovi vaikuttaa punamullatulta, kuistia ei ole. Modernit mukavuudet puuttuvat, sen sijaan vaatimattomaan omavaraistalouteen kuuluu yksi lehmä, lammas, karitsa ja kissa. Valtio säännösti ja tuki eläinten hankintoja. Varattomat ja lapsirikkaat perheet saivat valtion osto-avustusta (Ursin 1980, 348) peruseläntensä turvaamiseksi.

Kuvassa tyttö leikkii uuhea syöttäen, pikkuveli vetää perässään pientä kärryä, jonka kirjaimet UNNRA (sic!) (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*) viittaavat saatuun ulkomaiseen apuun (ks. Ursin 1980, 268–277). Äidin sylissä taaperoikäinen ojentaa kättään kohti lehmän turpaa. Isä kuokkii tulevaa kasvimaata, jonka reunalla on kiviroykkiö. Vuokon kuva edustaa yhdenlaista idylliä: isä tekee raskasta työtä, äiti hoivaa, lapset leikkivät. Jo 13–15-vuotiaat lapset olivat ”työkykyisiä”. Evakosta palatessa 15-vuotiailla oli ollut oma paluulupa (Ursin 1980, 123) ja he olivat työvelvollisia, jos eivät opiskelleet. (Ks. Kaupungista maalle 1944, 13.)

Suomalaisaineistossa erityisesti Ylitornion kuvat mukailevat ruotsalaisaineiston pihaidyllejä, mutta samalla osa poikkeaa alueen rakennuskulttuurista. *Karjalaisen siirtolaisen uusi talo* -aiheesta kunniamaininnan saanut Nuotiorannan kansakoulun oppilaan, 12-vuotiaan Aila Peltoniemen kuvassa vinssikaivo on oudossa paikassa, ihmisten ja kotieläinten poissaolo lisää vierauden tuntua (kuva 2). Keltainen ja punainen talo kukkapenkkeineen

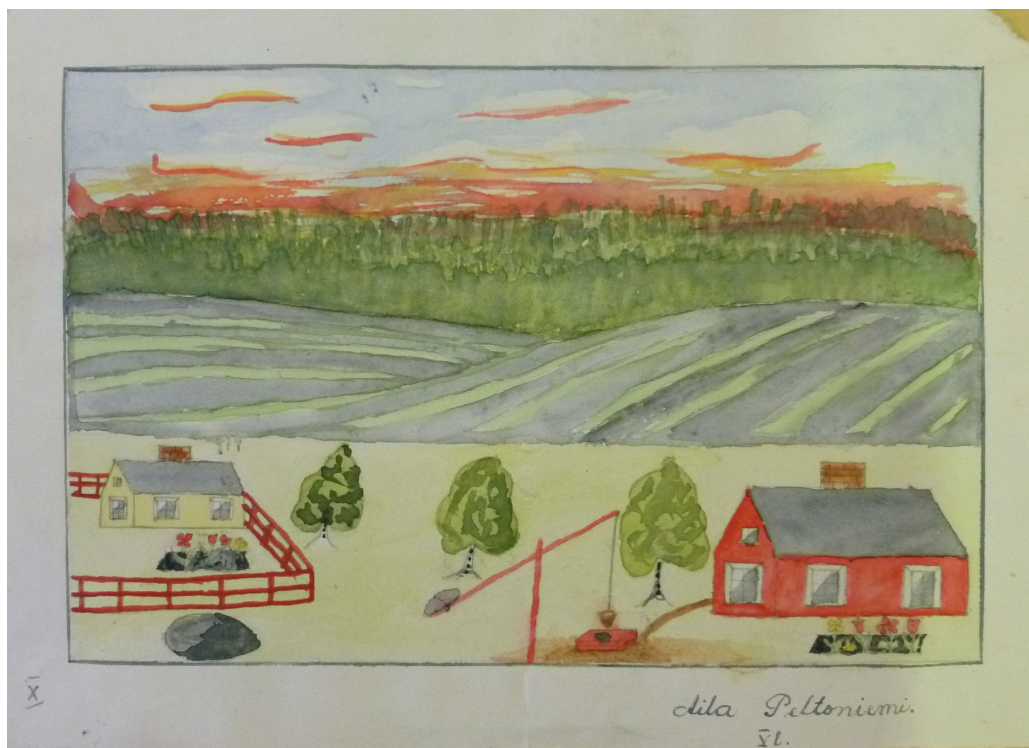
ovat tyypiltään yksittäistupia, johon tyttö on kuvannut suuret, klassistiset kuusiruutuiset ikkunat. Maisema on avara ja hoidetut pellot vaihtuvat horisontissa metsikköön, jonka takana avautuu iltaruskotaivas. Vuotta ylempältä luokalta kunniamaininnan saaneen Liisa Jurvan kuvassa on samoja piirteitä.

Verrattuna ruotsalaislasten kuviin suomalaisaineistossa ei juurikaan kuvata lipputankoja, mutta kukkapenkki on tyypillinen kuva-aihe. Ylitorniossa lipputankoja oli ruotsalaistyyliin enemmän kuin sisämaassa, myös kotien, ei vain julkisten rakennusten piholla. 13-vuotias Jorma Aittamaa on kuvannut siistin pihapiirin (kuva 3); Suomen lippu on vedetty salokoon, talo on hyvin maalattu ja siinä on kaunis kuisti. Talon takana on aidattu vehmas kasvimaapuutarha, ja navetan/tallin takana tunkio. Muutoin pihapiiri on ajalle tyypillisesti puuton. Ympäriällä avautuvat viljelymaat, jollaisia ei 1947 mennessä karjalainen siirtolainen olisi voinut itselleen raivata. Ylitornio säästyivät tuholta paremmin kuin esimerkiksi Pello, joten talo lienee kuvaus jostain lapsen tietämästä pihapiiristä. Lasten kuvissa sodassa säilyneet vanhat pihapiirit edustavat mennyttä kauneutta, uudisrakennus puolestaan niukkuudesta nousevaa yritteliäisyyttä ja arjen organisoitumista uudelleen viljeltyine peltoineen. Kuvissa on kesä – aika jolloin Lapissa on valoisaa ja lapset voivat kulkea avojaloin palele-matta. Pihapiiri on siisti ja aikuisten työ näyttäytyy sopusointuisena suhteessa maisemaan. Kuvat sopivat yhteen uhrautuvien sankaritarinoiden kanssa, joilla rakennettiin ideaalikuvaa selviytyvästä kansasta (ks. esim. Hustich 1946). Tähän eetokseen Kansanavun piirustuskilpailukin kannusti.

Kuva 1. Vuokko Liukko, 11 v., Rovaniemi

Koululaiset kotiseudun representoijina toisen maailmasodan jälkeen Suomen Länsi-Lapissa ja Ruotsin Tornionlaaksossa

Kuva 2. Aila Peltoniemi, 12 v., Ylitornio

Kuva 3. Jorma Aittamaa, 13 v., Ylitornio

Uudisrakentaminen, suomalaisten tyyppitalojen tapaiset funktionaaliset rakennukset eivät olleet vierasta Ruotsissakaan, mutta muutokset tapahtuivat pidemmän kehitysprosessin myötä. Koti rakentuu Ruotsin Tornionlaaksossa 1950-luvun aineiston perusteella selkeistä elementeistä, joita ovat kodin esineistö ja tilankäyttö, perhe ja perheenjäsenten tehtävät, kotirakennus pihapiireineen sekä maisemasta, johon koti sijoitetaan. Kuviin liittyy myös mennyt. Muistitietona säilyneet tarinat asukkaista, esineistä ja rakennuksista rakentavat luontevan jatkuvuuden tunnun kodin kuvaamiseen.

Kilpailun toinen etappi *Hemma hos far och mor*, tuotti ymmärrettävästi paljon kotipiirin maiseman kuvauksia. Lapset ovat kuvanneet oman kotinsa, sen talousrakennukset, karjanhoitoa ja peltotöitä. Kuvien ja tekstien kokonaisuus tuottaa yhtenäistä tarinaa edistyksestä; ensimmäiset autot, junat, sähköistyminen, puhelimen tulo, puhelinpylväiden pystytys, jopa kylässä kulkevan linja-autoliikenteen aikataulut ovat tärkeitä. Kodin rakentaminen, uudet rakennukset, paremmat tilat koko perheelle ja eläimille toistuvat. Erityisen tarkasti lapset erottelevat vanhat esineet ja niihin liittyneet tavat uusista esineistä ja niiden tuomista mukavuuksista ja helpotuksista. Olohuoneeseen hankitaan sohvakalusto ja pirttimäiset itse tehdyt puuhuonekalut ja räsymatot esitetään menneisyyden esineistöinä. (NBM F1:1-34) Ruotsalaislapset asuivat kansankodissa (*Folkhem*), joka oli nationalismia ja demokratiaa yhdistävä kokoava ideologia. Kansankoti painottui 1950-luvulla tulevaisuudenuskoon sekä taloudelliseen ja teknologiseen kasvuun. Se oli pragmaattinen järjestelmä, johon mahtui niin insinööritaito kuin kotiseutukasvatuskin. (Ahrne 2008, 36; Gustafsson 2011; Sörlin 2006, 49–51.)

Kansakunnan rakentaminen tapahtuu tapojen ja symbolien avulla. Erityisen vahva symboli on Ruotsin lippu. Myös esimerkiksi urheilukilpailut ja muistamisen tavat liittyvät niin sanottuun kulttuuriseen symboliproduktioon. (Sörlin 2006, 79.) Vuosisadan alkupuolella opettajia ohjeistettiin liittämään lippu maisemaan johdattelemalla lapsen havaintoa. Lipun värejä verrataan luontoon vuoden 1919 oppikirjassa: ”Blå som himlen och gul som solen [– –]. Sverige ä vårt land, vårt fosterland, vi ska gå ut å se på vårt land”. (Nordblad 2009, 95.) Kotiseutuopin opettajanoppaassa vuodelta 1950 korostetaan lipun kunnioittavaa käsitelyä, koska lippu on isänmaan merkki (Sjöholm & Goës 1950a, 117–119).

Kotipihojen esityksiin liittyy usein lippu, toisinaan kaksi lippua on asetettu heraldistyyppisesti ristikkäin. Esimerkiksi Pajalan Erkheikin jokimaisemaan sijoittuva talo on kuvattu Taalainmaan punamullalla, *falurödillä* maalatuksi pirtiksi. Edessä liehuu lippu, pihalla on kukkia ja taustamaisema kuvaa jokea, metsää ja kaukana siintäviä tuntuereita (kuva 4). Fanny Kitin vesivärimaalauksessa Vojakkalasta kertoo punaisesta talosta ja koivuista, jotka seisovat pareittain symmetrisesti talon kummalakin puolella. Lisäksi kuva on koristeltu sini-kelta-punaisilla kukkaornamenteilla. (Kuva 5.) Opettajat myös kannustivat kyläläisiä pihapiiriin ja puutarhan muokkaukseen. Erilaisilla esitystavoilla kuten juuri kuvilla ja materiaalisilla symboleilla luodaan nationalistisia esityksiä (Häggström 2000, 15–17; 37). Lasten kotipihaa kuvaavat piirustukset ovat juuri sitä ruotsalaista kodin ideaalia, joka tulee esille niin Carl Larssonin taiteessa, kuvina kotiseutuopin oppikirjoissa, koulutauluissa kuin koulujen lukukirjoissakin. (Ks. esim. Borrmann, Salminen & Wigforss 1949; Sjöholm & Goës 1950a, 1950b; Wahlstedt 2000.)

Koululaiset kotiseudun representoijina toisen maailmasodan jälkeen Suomen Länsi-Lapissa ja Ruotsin Tornionlaaksossa

Kuva 4. Ann-Mari Niska, Greta ja Gunhild Thornberg, vihon kansi, 6.lk Erkheikki

Kuva 5. Fanny Ritti, 6.lk. Vojakkala

Kuva 6. Greta Thornberg, 6.lk. Erkheikki

Ida Blom korostaa nationalismin ja sukupuolten eriytyneiden roolien yhteyttä. Perhe oli 1900-luvun alun Pohjoismaissa kansakunnan ydin ja symboli. Se mikä tapahtui kotona, oli sekä yleistä että poliittista. (Blom 2001, 320–322.) Kotiseutukilpailun aineistossa miesten, naisten ja lasten työt ja toiminnan paikat ovat ainakin osittain eriytyneitä. Kangon koulun oppilas kertoo seikkaperäisesti talon maa- ja metsätalouteen liittyvistä tehtävistään, jotka hän aloittaa aamulla aikaisin jo ennen kouluun lähtöä. Tämä noin 13-vuotias poika kertoo auttavansa paljon vanhempiaan ”och gärna vill jag det göra”. (NBM, F1:13.) Hän kokee olevansa miehen töissä ja mies paikallaan. Erkheikin koulun kuudesluokkalaisen Greta Thornbergin vihon kansikuvan keittiön tai pirttiin on kokoontunut kolmilapsinen perhe

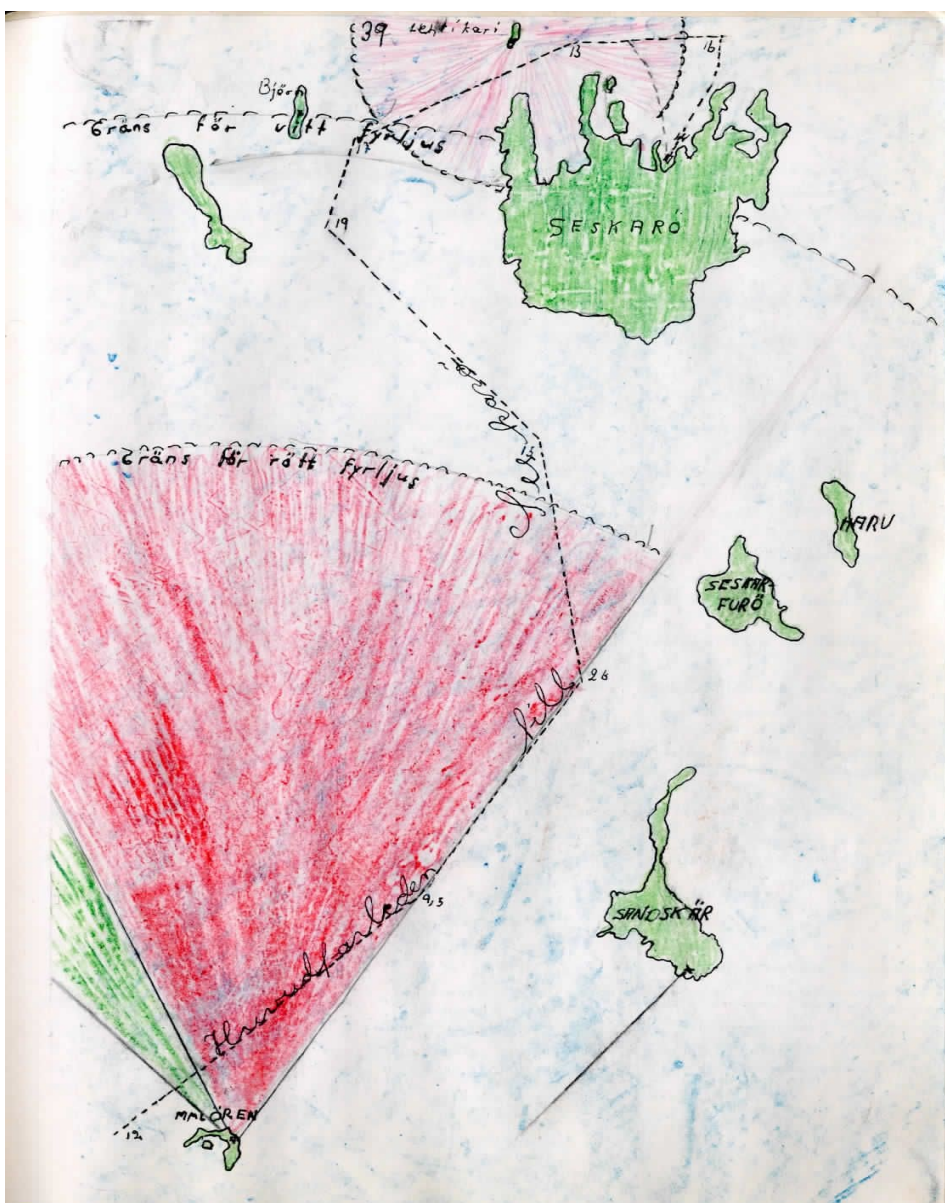
(kuva 6). Harvahapsinen isä on syventynyt sanomalehden lukuun, vakava huivipäinen äiti on liikkeellä ja kantaa kulhoa. Siististi puetuilla lapsilla ei ole työtehtävää, vaan he leikkivät lattialla. Kodin sisustus on esitetty huolellisesti. Gretan piirustus kertoo perheen sisäisestä työnjaosta, mutta myös kodin estetiikasta. Lasten kotiaiheissa kirjoituksissa kerrotaan suurista perheistä ja jatkuvasta työnteosta. Tornionlaaksossa työtä oli yllin kyllin kummallekin sukupuolelle. Tärendön alueen tyttö kertoo, miten isommat lapset hoitavat sisaruksiaan, koska äitien työtaakka on niin suuri: ”Alla mammorna måste göra allt vad de hinner” (NBM, F1:25). Miesten työt tehdään aineiston perusteella metsässä ja pellolla, mutta myös ulkona muussa maailmassa. Isät ajavat kuorma-autoa ja kuljettavat tavaroita ja ihmisiä kylien välillä, kaupunkiin ja ulkomaille. Talonpoikaisideaali sisältää myös lasten osallistumisen sukupuolensa mukaiseen työnjakoon ja siten liittymisen kiinteästi perheensä talouteen. Teollistuminen oli kuitenkin muuttamassa työtä ja siten irrottamassa lapsia sekä ahkeruuden ideaalista että yhteisöstään.

Maiseman kuva ja aika

Kotiseudun ja maiseman suhde on keskeinen, maisema voidaan liittää myös paikkaan kiinnittyvään identiteettiin. Kansallista maisemaa rakennettiin kansallisilla kuvastoilla, jotka koostuivat sekä maalaustaiteesta että painetuista kuva-aineistoista (Häyrynen 2005, 183–184). Per Fransson kuvaa väitöskirjassaan miten 1900-luvun alussa ruotsalaista maisemaa rakennettiin keskenään varsin erilaisten maakuntien avulla. Alueiden välisten erojen korostaminen saatettiin kokea sekä kansallista yhtenäisyyttä uhkaavana että toisaalta taas aidon ja erityisen ruotsalaisuuden rakentajana (Fransson 2010; Haggström 2000, 15–17) Pohjoisin Ruotsi määrittyi luonnonkauniiksi Lapiksi ja saamelaisalueeksi, mutta Tornionlaakso ei saanut yleistä kuvallista representaatiota tai rakennuskulttuurista esitystä Skansenin museo-alueella. (Crang 1999, 454–470; Sörlin 2011, 23–38; 54–56.) Suomen Lapissa kansallinen identiteetti sitoutui erityisesti maisemaan, koska aluetta määrittävä historiankirjoitus oli vähäistä (Hautala-Hirvioja 2011, 185).

Myös koululaitos tuotti estetisoitua maisemaa ja opetti näkemään maiseman tietyllä tavalla. Suomessa kotiseutuopetuksen oppisisältöä leimasi vahva topeliaaninen kotiseutukäsitys. Topeliuksen tapa tarkastella maisemaa ylhäältäpäin vaikutti moniin kotiseutuopetuksen oppikirjoihin ja didaktisiin ohjeistuksiin (Hilli-Tammilehto & Tani 1999, 70; ks. Topelius 1923). Aivan erityinen tilaustyö oli Ruotsissa Selma Lagerlöfin lastenkirja *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* (1907–1908), sillä se yhdisti tunteen tasolla maan, maiseman ja isänmaan. Tilaja, A. Dalin kouluylivaltuutuksesta kirjoittikin, että lapsen sielun luonnollinen ydin on koti ja kotimaa. (Jacobsson 1999, avsnitt 2; Sörlin 2006, 84–85.) Opettajilla ja varsinkin maantiedon oppikirjoilla ja alueellisia tekstejä käyttäneillä lukukirjoilla oli merkittävä rooli alueiden identiteetin rakentamisessa (Jacobsson 1999, avsnitt1). Ruotsalaisten kuvataiteilijoiden maalaukset päättyivät myös koulujen kuvatauluihin, joita käytettiin opetuksen havaintovälineenä. Kuvatauluissa on kuitenkin hyvin vähän pohjoiseen liittyvää ja tyyppilliset sekä hyvin laajalle levinneet esitykset esimerkiksi vuodenaajoista näyttivät epäilemättä pohjoisen lapsista varsin vierailta kevään valkovuokkoi-neen ja Keski-Ruotsin talonpoikaismaisemineen. (Vrt. Wahlstedt 2000.) Kuvista löytyi kuitenkin lapsille sovellettavaa aineistoa esimerkiksi työn, maiseman, rakennusten ja eläinten kuvaamiseen. Kotiseutuopin opettajanoppaissa (Sjöholm & Goës 1950) oli myös väriliitteet ohjeeksi taulupiirustusta varten. *Bygdespegelnin* tehtävistä löytyy useita viittauksia näihin taulupiirustusesimerkkeihin.

Seskarön saaren koululaiset kuvaavat saartaan maantieteen menetelmin etapissa *Hur vi får vårt dagliga bröd*. Karttakuvaukset saaren saha- ja satamarannasta sekä merikarttaan perustuva kuva saaren eteläpuolella sijaitsevasta majakasta ja laivaväylistä erittäin tarkkoine väylämerkintöineen voivat perustua vain joiltakin osin lasten omiin havaintoihin (kuva 7). Saari nähdään miehisten toimintojen näkökulmasta ja lapset vaikuttavat olevan varsin tietoisia yhteisönsä kuulumisesta laajempaan taloudelliseen rakennelmaan. Seskarön maisema on hyödyn ja menestymisen, ongelmista selviytymisen ja liikkeen maisema.

Kuva 7. Stig Morin ja Rune Myhrgren, yhteinen vihko, 5 lk. Seskarö

Tornionlaakson lasten kotiseutuaiheinen projekti asettuu kiinnostavasti kansallisen ja paikallisen maiseman esittämistarpeeseen. Toisaalta alue ei ollut saanut 1900-luvun alussa minkäänlaista valmista maisemallista identiteettiä ja oli ikään kuin sellaisen tarpeessa, varsinkin kun Franssonin mukaan alueiden eriytymiskehitys kytkeytyi selvästi vallankäyttöön ja valvontatarpeeseen. Fransson viittaa tutkimuksiin, joiden mukaan paikallisten erityispiirteiden poistamisen, kuten koululaisten käyttämien murteiden, toivottiin yhtenäistävän kansakuntaa, vaikka samanaikaisesti koottiin tietoa alueellisista maisematyypeistä. Tavoitteena oli siten tuottaa ruotsalaisia, jotka osasivat tulkita erityisyyden aidon ruotsalaisuuden ilmentymäksi. (Fransson 2010, 13–20.) Tornionlaakson maisemallisten piirteiden korostus ei ollut eduksi sellaisenaan, vaan toivotumpi tavoite oli raja-alueen näkeminen osana kokonaisuutta.

Suomen Lapin koululaisten maisemaesitykset perustuvat toisaalta omiin kokemuksiin, mutta selvästi myös saamelaisalueen maisemakuvauksen malleihin. Esimerkiksi 10-vuotias Perungan kansakoulun oppilas Mauno Vitikka Rovaniemeltä on saanut Lapin läänin I palokunnan aiheesta *Lappalaisessa kotakylässä* (kuva 8). Maunon kuvassa kodat ja kaksi erityyppistä, neliömäistä aittaa istuvat luontevasti avaraan tunturimaisemaan, jossa kauempana kulkee porotokka ja horisontissa pilkistää kevättä lupaava aurinko. Jokaisesta kodasta nousee savua. Ajoporo vetää saamelaista pulkassa samaan tapaan kuin Sakari Topeliuksen kuvitetussa satukirjassa *Sampo Lappalainen* vuodelta 1946.

Maunon kuva ei poikkea eteläsuomalaisten lasten saamelaisasutusta kuvaavista piirustuksista ja maalauksista. Oppilaat tuntuvat mukailevan koulutaulujen ja satukirjojen kuvitusten sisältöjä ja kuvaamisen tapoja (ks. Savikko 2008, 116–117). Kilpailutehtävissä ehdotettiin perusmuotojen käyttöä siten, että kolmio muistutti kotaa ja kolmion ja neliön yhdistelmä neljäntuulenlakkia. Tämä muotoja hyödyntävä piirustusharjoite (Walorinta 1916, 50–56) ohjasi osaltaan kotakylän kuvaamista tietynlaisena. Samalla kuvat ylläpitivät käsitystä Lapinmaasta eksoottisen kaukaisena paikkana, jossa puhdas luonto ja puolivillit, lapsekkaat saamelaiset elävät. Topeliuksen (1923) *Maamme kirjassa* tunturilappalainen kuvaillaan asustelemassa kodassaan kesät talvet vähään tyytyväisenä. (Savikko 2008, 117.)

Kuva 8. Mauno Vitikka, 10 v., Rovaniemi

Koululaisten maisemakuvaukset ovat kulttuurimaiseman esittämistä. Ihminen on läsnä maisemassa ahkerana toimijana. Muutamissa piirustuksissa, erityisesti Lappi-aiheissa, maisema esitetään myös estetisoituneeksi katseen kohteeksi. Michel de Certeau mukaan tilallisten teemojen tarkastelussa kerronnallisuus on keskeistä. De Certeau korostaa jokapäiväistä tilankäyttöä, paikka on olemukseltaan jaettu ja sosiaalinen (de Certeau 1984, 115). Lasten piirtämissä maisemakuvissa onkin olennaista niiden liittyminen ympäröivään yhteisöön, kouluun ja muun lähipiiriin elämään. Näin paikka on jo kulttuurisesti konstruoitu tietynlaiseksi, mutta kuvillaan lapset myös rakentavat paikkaa sekä määrittelevät siihen omaa suhdettaan. Maakunnallinen ja kansallinen identiteetti kohtaavat Tornionjoen rannalla. Anders Häggströmin mukaan identiteetin konstruktiivinen luonne paljastuu rajalla, kun alueellinen identiteetti rakennetaan peilaamalla merkittävään toiseen (Häggström 2000, 35–38).

Lopuksi

Sekä suomalainen että ruotsalainen aineisto todentavat opetuksen tavoitteet; tuntemalla kotiseutu tunnettaisiin yhteenkuuluvuutta kotimaahan ja erityisesti sen arvoihin. Suomessa sota-aika muodostui merkittäväksi ihmisten ja yhteisöjen minäkuvalle ja kollektiivisen muistin rakentumiselle (Lähteenmäki 1999, 220; ks. suomalaisten kansallisen historiankirjoituksen vaietuista aiheista mm. Kivimäki 2013). Monet halusivat unohtaa. Lasten ja nuorten piirroksissa ja maalauksissa näkyy osin henkilökohtainen muisto, mutta ennen kaikkea

kollektiivisesti omaksuttu, hyväksytyt kuvaamisen tapa, jolla vaikeita muistoja sai käsitellä. Kansanavun kilpailukuvien tekeminen tarjosi tärkeän ilmaisukanavan ajassa, jossa menneestä vaikeneminen leimasi perheiden arkea, eivätkä varsinkaan lapset voineet ymmärtää aikuisten sodan mentaalaisia seurauksia.

Ruotsissa pohjoisen raja-alueen kulttuurisen, sosiaalisen, kielellisen ja poliittisen yhtenäisyyden tiivistäminen oli tietoinen valtakunnallinen tavoite (Elenius 2009, 32). Tornionlaakson koulut ottivat hanakasti vastaan heille esitetyn tarjouksen rakentaa alueellista identiteettiä kotiseutuopin metodeilla. Kotiseutuaiheinen kilpailu 1950-luvun alussa on lähes toisinto sotaa edeltävästä kotiseutukasvatuksesta, mutta samalla paradoksaalisesti etäisyys menneeseen korostui. 1950-luvun alun koululaiset katsoivat eteenpäin. Uudet keksinnöt, parempi liikkuvuus, kuluttaminen ja yhtenäinen kulttuuri kiehtoivat näitä pienten talouksien ja suurten perheiden lapsia.

Suomalaisten ja ruotsalaisten lasten tuottama kuva-aineisto kertoo varsin yhtenäisestä pohjoisesta kulttuurialueesta, jossa käsitykset perheestä, maisemasta ja kotiseudusta olivat jokseenkin samanlaisia. Sodanjälkeisessä tilanteessa maiden väliset erot korostuivat ja niitä myös tuotiin esille tietoisesti. Kotiseutuun liittyvällä opetuksella on yhteys yksilön ja yhteisön identiteettiin, jonka voi nähdä paikallisena, kulttuurisena tai kansallisena. (Hall 1999, 223–229; Clarke 2008, 510–529.) Kotiseudun rakennusprosessi tuotettiin 1940-luvun Suomen Lapissa ja 1950-luvun Tornionlaaksossa paikallisesti, koulujen kasvatustehtävänä, mutta tavoitteena oli laajempi kansallinen yhtenäisyys.

Lähteet

Painamattomat lähteet

Arkistolähteet

JyMA [JyMAa]. Kansanavun päätoimikunnan arkisto. C Pöytäkirjat. Ch Kansanavun piirustuskilpailujen arvostelulautakunnan pöytäkirjat (1947–1947).

Suomen Huolto ry:n arkisto. II 1 Cb:1. Jyväskylän maakunta-arkisto, Jyväskylä.

JyMA [JyMAb]. Kansanavun päätoimikunnan arkisto. U Muut asiakirjat.

Kansanavun piirustuskilpailujen työt (1900–1900). Suomen Huolto ry:n arkisto. II 1 J:3, II 1 J:4, II 1 J:5. Jyväskylän maakunta-arkisto, Jyväskylä.

LMM, NJG 611:1–141. Naomi Jakcsón Grovesin kokoelma. Lapin maakuntamuseo, Rovaniemi.

NBM, F1: 1-35. Norrbottens Minne, Norrbottens länsmuseum, Luleå.

Painetut lähteet

Aalto, Alvar 1943. Suomen arkkitehtiliiton standardisoimistyö. Arkkitehti 1943, 41.

Blomstedt, Rafael 1946. Piirustuksen- ja veistonopettajien valmistus murroskaudessa. Stylus. Piirustuksenopettajayhdistyksen julkaisu, Teckningslärarföreningens publikation XXX, Riihimäki, 34–35.

- Borrman, Stina, Salminen, Ester & Wigforss, Frits 1949. Nu ska vi läsa. Tredje boken. Kuvitus Ingrid Vang Nyman. Stockholm: Almqvist & Wiksells Skolböcker.
- Hustich, Ilmari 1946. Tuhottu ja tulevaisuuden Lappi. Helsinki: Kustannustalo.
- Jackson Groves, Naomi 1989. Winter Into Summer. Lapland Diary 1945–1946. Waterloo, Ontario (Canada): Penumbra Press.
- Kansalta kansan hyväksi. Av folket för folket 1952. Suomen huolto r.y. – Finlands Folkhjälp r.f. Helsinki: Otava.
- Kaupungista maalle. Ohjeita siirtoväelle ja heidän vastaanottajilleen 1944. Helsinki: Suomen Huolto ry.
- Lasten piirustusnäyttely. Strindbergin taidesalonki 13.9.–23.9.1947. Helsinki: Suomen Huolto r.y. Kansanapu.
- Rakennustaide ja standardi. Jälleenrakentamisen ydinkysymyksiä 1942. Suomen arkkitehti-liiton jälleenrakennustoimisto: SAFA, SKS:n kirjapaino.
- Rovaniemen Yhteislyseo Lukuvuonna 1946–1947, 1947. Rovaniemi: Lapin Kansan kirjapaino.
- Saari, Elvi & Salomaa-Hillman, Maire 1976. Kveekareiden jäljillä Suomessa 1945–1975. Helsinki: Kristillis-yhteiskunnallinen Työkeskusliitto & Hauho: Viittakiven Opisto.
- Sjöholm L. G. & Goës, A. 1950a. Handledning vid undervisningen I Hembygds-kunskap. I del. Första Skolåret. Stockholm: Svenska Bokförlaget, Nordstedts.
- Sjöholm L. G. & Goës, A. 1950b. Handledning vid undervisningen I Hembygds-kunskap. II del. Andra Skolåret. Stockholm: Svenska Bokförlaget, Nordstedts.
- Stylus 1933. Piirustuksenopettajayhdistyksen julkaisu, Teckningslärarföreningens publikation XXIV. Riihimäki.
- Topelius, Zacharias 1923 [1875]. Maamme kirja. Lukukirja Suomen alimmille oppilaitoksille. Toinen oppimäärä. Helsinki: G.W. Edlundin kustannusosakeyhtiö.
- Vallinheimo, Veera 1945. Mietelmiä uuden vaiheen kynnyksellä. Stylus. Piirustuksenopettajayhdistyksen julkaisu, Teckningslärarföreningens publikation XXIX, 30–32.
- Walorinta, Väinö 1916. Tyypillinen piirustus asia- ja muoto-opetuksessa. Kirja opetustyön tekijöille. Porvoo: Werner Söderström.
- Walår, Dagmar 1952. Studieplan i hembygds-kunskap för enhetskolan. Stockholm: Almqvist & Wiksells skolböcker.

Kirjallisuus

- Ahrne, Göran, Roman, Christina & Franzén, Mats 2008. Det sociala landskapet: en sociologisk beskrivning av Sverige från 1950-talet till början av 2000-talet. Göteborg: Bokförlagen Korpen.
- Anelid, Per S. 1994. Jag minns – skolan i medvind. Teoksessa Thelin, Bengt (toim.), Årsboken i svensk undervisningshistoria. Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria, 72–79.
- Aronsson, Karin 1997. Barns världar – barns bilder. Stockholm: Natur och Kultur.
- Aronsson, Peter 2007. Hembygdsrörelsens frågor. Teoksessa Peter Aronsson, Peter & Sandén, Annika (toim.), Idéer om hembygden. Utmaningar för en folkrörelse med lokalsamhället i focus i en globaliserad värld. Linköping: Tema Kultur och samhälle, 5–18.
- Bal, Mieke 2001. Looking in the Art of Viewing. Amsterdam: G+B Arts International.
- Björkroth, Maria 2007. Hembygdsrörelsens utmaningar. Teoksessa Aronsson, Peter & Sandén, Annika (toim.), Idéer om hembygden. Utmaningar för en folkrörelse med lokal-

- samhället i focus i en globaliserad värld. Linköping: Tema Kultur och samhälle, Skriftserie 2007:4, Linköpings Universitet. 19–26.
- Blom, Ida 2001. Nation, klass och kön. Teoksessa Sörlin, Sverker (toim.), Nationens röst – texter om nationalismens teori och praktik. Stockholm: SNS Förlag, 305–322.
- Clarke, Simon 2008. Culture and identity. Teoksessa Bennet, Tony & Frow, John (toim.), *The Sage Handbook of Cultural Analysis*. London: Sage, 510–529.
- Crang Mike 1999. Nation, region and homeland: History and tradition in Dalarna, Sweden. *Ecumene* 6 (4), 447–470.
- Certeau de, Michel 1984. *The Practice of Everyday Life*. Transl. Steven Randall. Berkeley–Los Angeles–London: University of California Press.
- Elenius, Lars 2006. Nationalstat och minoritetspolitik. Samer och finskspråkiga minoriteter i ett jämförande nordiskt perspektiv. Lund: Studentlitteratur.
- Elenius, Lars 2009. Inledning. Förändrande identifikationer på Nordkalotten. Teoksessa Elenius, Lars, Lantto, Patrik & Enbuske, Matti (toim.), *Fredens konsekvenser. Samhällsförändringar i norr efter 1809. Studier i norra Europas historia 7*. Luleå: Luleå tekniska universitet, 13–35.
- Enbuske, Matti 2009. Befolkningsutveckling och migrationer i norra Finland och Tornedalen. Teoksessa Elenius, Lars, Lantto, Patrik & Enbuske, Matti (toim.), *Fredens konsekvenser. Samhällsförändringar i norr efter 1809. Studier i norra Europas historia 7*. Luleå: Luleå tekniska universitet, 83–95.
- Erkkilä, Veikko (toim.) 2004. Kittilä toisessa maailmansodassa. Kertomuksia sotavuosilta 1939–1945 ja sodista selviytymisestä. Kittilän veteraanimatrikkeli. Kittilä: Kittilän veteraanimatrikkelitoimikunta.
- Eskilsson, Anna 2007. Från motstånd till mötesplats? Teoksessa Aronsson, Peter & Sandén, Annika (toim.), *Idéer om hembygden. Utmaningar för en folkrörelse med lokalsamhället i focus i en globaliserad värld*. Linköping: Tema Kultur och samhälle 27–38.
- Fransson, Per 2010. Landskapet som lärobok. Regionalitet och medborgarfostran i Jämtland kring sekelskiftet 1900. Lund: Sekel.
- Freedman, Kerry 1997. Artistic Development and Curriculum: Sociocultural Learning Considerations. Teoksessa Anna Kindler (toim.), *Child Development in Art*. Reston, VA: National Art Education Association, 95–106.
- Gustafsson, Harald 2011. Nationalism, grund i nordiskt demokratibygge. *Svenska Dagbladet, SvD Kultur* 2.2.2011.
- Hall, Stuart 1999. Identiteetti. Suomentaneet ja toimittaneet Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.
- Hautala-Hirvioja, Tuija 2011. Frontiers Landscape. Lapland in the Tradition of Finnish Landscape Painting. *Acta Borealia* 28 (2), 183–202.
- Hilli-Tammenlehto, Heidi & Tani, Sirpa 1999. Kotiseutuopetuksesta ympäristö- ja luonnontietoon: lähiympäristön huomioon ottaminen suomalaisessa kouluopetuksessa. *Terra* 111 (2). 69–76.
- Häggström, Anders 2000. Levda rum och beskrivna platser. Former för landskapsidentitet. Stockholm: Carlssons.
- Häyrynen, Maunu 2005. Kuvitettu maa. Suomen kansallisen maisemakuvaston rakentuminen. Helsinki: SKS.
- Jacobsson, Benny 1999. Skolans konstruktion av landskap. Avsnitt 1, 2. *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 38, 107–124.

- Junila, Marianne 2005. Sairaanhoido sota-ajoilta nykypäiviin. Teoksessa Manninen, Turo & Junila, Marianne, Lapin sairaanhoidon historia. Rovaniemi: Lapin sairaanhoitopiirin kuntayhtymä, 85–281, liitteet 1–15.
- Kivimäki, Ville 2013. Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945. Helsinki: WSOY.
- Koivurova, Anniina 2010. Kuvien rajat. Torjutut ja toivotut kuvat kuvataidetunnin sosiaalisessa tilassa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Ljung-Svensson, Ann-Sofi 2011. Jordens dotter. Selma Lagerlöf och den tyska hembygds-litteraturen. Göteborg & Stockholm: Makadam.
- Lähtenmäki, Maria 1999. Jänkääkäreitä ja parakkipiikoja. Lappilaisten sotakokemuksia 1939–1945. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Nordblad, Julia 2009. Konsten att skapa svenskar i klassrummet. Åskådningsundervisning i nationens utkant. Forskning om Europafrågor. Göteborg: Centrum för Europaforskning, 79–106.
- Pekkari, Albert 1983. Ur Tornedalens skolhistoria. Teoksessa Pekkari, Karl (toim.), Tornedalens skola 150 år. Fakta, minnen, värderingar. Luleå: Tornedalica, 10–15.
- Pettersson, Sten & Åsén, Gunnar 1989. Bildundervisningen och det pedagogiska rummet. Stockholm: Institutionen för pedagogik högskolan för lärarutbildning i Stockholm.
- Pihkala, Antti (toim.) 2004. Jälleenrakennuksen perintö Lapissa. Oulu: Lapin läänin rakennusperinne ry.
- Pihkala, Antti (toim.) 1992. Peräpohjalainen talo. Korjausohjeita. Oulu: Lapin läänin rakennusperinne ry.
- Pohjakallio, Pirkko 2005. Miksi kuvista? Koulun kuvataideopetuksen muuttuvat perustelut. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A 60. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.
- Rautio, Erkki, Korteniemi, Tuomo & Vuopio, Mirja 2004. Pohjoiset pakolaiset. Tietoa ja tarinoita Lapin sodasta ja lappilaisten evakkotaipaleelta. Pello: Pohjan Väylä.
- Rose, Gillian 2007. Visual Methodologies. An Introduction to the Interpretation of Visual Materials. London: Sage.
- Savikko, Sari 2008. Muistojen koulutaulut. Helsinki: Tammi.
- Soikkeli Anu 2004. Jälleenrakentamisen aika Erkki Koiso-Kanttilan muistelemena. Teoksessa Pihkala, Antti (toim.), Jälleenrakennuksen perintö Lapissa. Oulu: Lapin läänin rakennusperinne ry, 20–33.
- Sörlin, Sverker 2011. Bilden av bilderna. Åtta anteckningar om fotografiet och ”det svenska landskapet”. Teoksessa Westergren, Christina (toim.), Landskapspejare. Stockholm: Nordiska museets och Skansens årsbok 2011, 23–68.
- Sörlin, Sverker 2006. Nationalism. Stockholm: SNS Förlag.
- Sörlin, Sverker 1988. Framtidslandet. Debatten om Norrland och naturresursen under det industriella genombrottet. Stockholm: Carlssons förlag.
- Tuan, Yi-Su 1977. Space and Place: The Perspective of Experience. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Tuomi-Nikula, Outi 2009. Kotiseutu kulttuuriperintöprosessina – saksalainen kokemus. *Elore* 16 (1) [www-lähde]. <www.elore.fi/arkisto/1?09/elore_1_09.html> (Luettu 16.6. 2013.)
- Ursin, Martti 1980. Pohjois-Suomen tuhot ja jälleenrakennus saksalaissodan jälkeen 1944–1945. *Studia Historica Septentionalia* 2. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.
- Wahlstedt, Jens 2000. Skolplanchernas Sverige. Bondeåret och naturen. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Koululaiset kotiseudun representoijina toisen maailmasodan jälkeen Suomen Länsi-Lapissa ja Ruotsin Tornionlaaksossa

Waris, Heikki 1952. Siirtoväen sopeutuminen. Tutkimus Suomen karjalaisen siirtoväen sosiaalisesta sopeutumisesta. Yhteiskunnallisen korkeakoulun julkaisuja IV. Yhteiskuntatieteellinen tutkimustoimisto. Helsinki: Otava.

Päivi Granö on Lapin yliopiston kuvataidekasvatuksen professori.

TaT Anniina Koivurova on yliopistonlehtori Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnassa.